

بسمه تعالی

عنوان طرح: سند مطالعاتی توسعه رسته گیاهان دارویی (بارویکرد زنجیره ارزش)

نام و نام خانوادگی مجری طرح: مصطفی جهانی

مدت اجرای طرح: ۴ ماه

محل اجرای طرح: کل کشور

دی ۱۴۰۱

بیان مسئله

گیاهان دارویی از گذشته تا به اکنون نه تنها برای تفرج روح و زیبایی، بلکه از نظر اقتصادی نیز در باغ ها و فضای سبزها کشت می شده است. علاوه بر رعایت جنبه های هنری و زیبایی، گیاهان دارویی از نظر مصارف خوراکی، بومی، صنعتی، دفع آفات و مصرف دارویی مورد توجه جدی قرار گرفته است. بعنوان مثال گیاهان دارویی هستند که علاوه بر جنبه دارویی در صنعت رنگرزی مورد استفاده قرار می گیرند. یا به عنوان ادویه یا خوراکی و یا سبزی خوردنی در آشپزی کاربرد دارند. برخی از گیاهان دارویی علاوه بر مصارف یاد شده دارای خاصیت دفع آفات نباتی و یا دفع بید هستند. از همین رو گیاهان دارویی جزو گیاهانی هستند که استفاده چند جانبه داشته و نقش زیادی در زندگی انسان ها ایفا می کنند.

تا حدود نیم قرن پیش گیاهان دارویی اساسی ترین منبع تولید دارو محسوب می شدند ولی در چند دهه اخیر با مشاهدات عوارض جانبی داروهای سنتزی تمایل به مصرف گیاهان دارویی روند افزایشی پیدا کرده. به گونه ای که امروزه حدود یک سوم داروهای مورد استفاده در جوامع انسانی را داروهایی با منشأ طبیعی و گیاهی تشکیل می دهند. لذا نیاز صنعت داروسازی به مواد موثره گیاهان به حدی زیاد است که امکان تامین آن از طبیعت غیرممکن می باشد. بنابراین بسیاری از این گیاهان می بایست در مزارع بزرگ کشت شوند. و بدین منظور توسعه سطح زیرکشت در چند دهه اخیر در اولویت مداخله کشورهای پیشرو قرار گرفته است.

حجم تجارت جهانی گیاهان دارویی در حالی به ۱۵۰ میلیارد دلار در سال می رسد که ایران با ۷۰۰ میلیون دلار تنها نیم درصد از این بازار سهم دارد. این در حالیست که ازط ۲۵۰۰ گونه گیاهان دارویی دنیا، ۱۸۰۰ گونه در ایران موجود می باشد. وجود ۱۱ اقلیم از ۱۳ اقلیم شناخته شده جهان، برخورداری از ۳۰۰ روزآفتابی در سال و اختلاف دمای ۴۰ تا ۵۰ درجه سانتیگراد میان سردترین و گرم ترین نقطه در کشور، شرایط مساعدی برای کشور پهناور ایران به لحاظ بهره مندی از یک محیط منحصربفرد فراهم کرده است. این شرایط زمینه رشد و نمو گیاهان دارویی را در کشور مساعد نموده، بطوریکه از ۲۵۰۰ گونه گیاهان دارویی دنیا، ۱۸۰۰ گونه در ایران موجود می باشد و همین امر ایران را در زمره مستعدترین کشورهای جهان برای تولید گیاهان دارویی قرار داده است. این در حالیست که از ۱۵۰ میلیارد دلار حجم تجارت جهانی گیاهان دارویی، تنها نیم درصد به ایران اختصاص دارد که بخش عمده آن مربوط به زعفران می باشد. و جای بسی تاسف است که همین مقدار اندک نیز بصورت خام صادر می شود و بخش اعظمی از ارزش افزوده این صنعت در جاسیت که ایران نقشی در آن ندارد. و متأسفانه هیچگاه به این ثروت ملی در محاسبات اقتصادی و زیست محیطی بهای لازم داده نشده است.

در حال حاضر سطح زیرکشت گیاهان دارویی در کشور (با احتساب زعفران) به ۲۵۰ هزار هکتار می رسد که میزان تولید آن ۳۵۰ هزار تن برآورد می شود که اشتغالی بالغ بر ۶۰۰ هزار نفر را به خود اختصاص داده است. با توجه به اندازه جهانی این صنعت و همچنین قابلیت های منحصر بفرد ایران در کشت و توسعه آن که می تواند سهم قابل توجهی در افزایش صادرات غیرنفتی کشور داشته باشد، ضروریست که توجه ویژه ای در قالب یک الگوی جامع و مدل توسعه ای مبتنی بر حصول حدکثر ارزش از بازار جهانی در اولویت دولتمردان قرار گیرد.

۲. اهداف اصلی طرح:

- تدوین خط مشی و ارایه راهکار به منظور:
- افزایش سهم بازار ایران در سطح جهانی
- افزایش صادرات غیرنفتی
- ایجاد اشتغال پایدار و کاهش نرخ بیکاری
- ارتقای ارزش افزوده

۳. اهداف فرعی طرح:

- ارتقای درآمد بهره برداران
- ایجاد اشتغال
- افزایش سطح زیرکشت
- حفظ و احیای گونه های مرتعی
- ارتقای سلامت جامعه

۴. اهداف کاربردی:

ارایه برنامه ای علمی و کاربردی در قالب چارچوبی مدون به منظور افزایش سهم بازار ایران در تجارت جهانی گیاهان دارویی با رویکرد مبتنی بر اشتغال و خلق ارزش .

۵. نوع طرح:

بنیادی ○ کاربردی ● توسعه ای ○

- * پژوهش بنیادی: پژوهشی است محض که عمدتاً فاقد نتیجه علمی فوری است.
- * پژوهش کاربردی: پژوهشی است که نتایج حاصل از آن در رفع نیازها و حل مشکلات به کار آید.
- * پژوهش توسعه ای: عمدتاً متوجه نوآوری در فرآیند و ابزارها و محصولات است.

۶. مدل‌ورزی تحقیق:

الگوی توسعه زنجیره‌های ارزش، مفهومی تثبیت شده در سطح حکمرانی و سیاستگذاری در راستای اشتغال‌زایی و بهبود شاخص‌های اقتصادی است. زنجیره ارزش با افزایش ظرفیت اقتصادی و اشتغال مناطق از طریق رشد مستعدترین رسته‌های صنعت/کسب‌وکار به بهبود فراگیر شاخص‌های اقتصادی و اشتغال‌زایی در سطح یک کشور می‌انجامد. بدین منظور، سیاست‌هایی در راستای حمایت از بخش خصوصی، تسهیل انجام کسب‌وکار و مقررات‌زدایی در راستای شتاب‌بخشی به کسب‌وکارها، آسان‌سازی مراحل اداری و حذف مقررات زائد بر مبنای تحلیل کلیت زنجیره ارزش اتخاذ می‌شود. هدف از این سیاست‌ها، تسهیل کسب‌وکارها در بالاترین سطوح ممکن با تأکید بر فعالیت‌هایی که ارزش افزوده بالاتری دارند و هم‌گام‌سازی و اصلاح مقررات با زنجیره‌های ارزش در مراحل راه‌اندازی، تولید، شبکه‌سازی و توزیع است. علاوه بر این، سیاستگذاری در حوزه دسترسی به اعتبار منطبق با الگوی زنجیره ارزش، در راستای کاهش هزینه‌های مالی بنگاه‌ها و بهینه‌سازی درونی روابط زنجیره بوده و به واسطه اعتباربخشی به محصولات که تقاضا و ارزش افزوده بالاتری دارند، ریسک تخصیص اعتبار به کسب‌وکارهای منفرد را کاهش داده و منجر به ارتقای رقابت‌پذیری درون زنجیره ارزش می‌شود. دسترسی به اعتبار در هماهنگی با الگوی زنجیره ای، این فرایند را عقلانی کرده و هدر رفت اعتبارات و تسهیلات را به پایین‌ترین حد می‌رساند.

اما وجه بارز و مهمتر مداخله بر مبنای تحلیل زنجیره‌های ارزش به اهمیت این روش در پیاده‌سازی اثربخش اقدامات توسعه‌ای مربوط می‌شود.

روش‌های توسعه‌ای طراحی شده بر مبنای تحلیل زنجیره ارزش، با در نظر گرفتن وضع توانمندی‌ها و ظرفیت‌های موجود در منطقه، رسته یا گروه اجتماعی هدف از یک طرف و امکان‌پذیری اقدامات توسعه‌ای با توجه به ساختار حاکمیتی زنجیره و منافع ذی‌نفعان مختلف در کنار سودها و رانتهای اجزای مختلف زنجیره، سیاستها و برنامه‌های اجرایی را پیگیری می‌کنند که امکان موفقیت بیشتری دارند. در مرحله اجرا و پیاده‌سازی نیز در ترکیب با روش‌های به روز در زمینه ارزیابی و پایش امکان تحقق اهداف پروژه و اصلاح و تکمیل آن فراهم می‌گردد.

تجربه اجرا پروژه‌های توسعه زنجیره ارزش نشان داده است که در فاز بعدی امکان اتصال زنجیره‌های کسب و کار داخلی به زنجیره ارزش جهانی میسر بوده که در این حالت پایداری توسعه و پایداری کسب و کارهای متصل به این نوع زنجیره‌های ارزش عمودی، ارتقاء ویژه‌ای یافته و ماحصل آن رشد اقتصادی ملی و رشد بهره‌وری و افزایش صادرات ملی خواهد بود.

کشورهای در حال توسعه برای ورود به زنجیره ارزش جهانی مزیت‌های تعیین‌کننده‌ای همچون نیروی کار ارزان و دسترسی به مواد اولیه و حمل‌ونقل ارزان را دارند، اما از سوی دیگر ممکن است با توجه به سیاست‌گذاری‌های نابجا مبنی بر فقدان رویکرد یکپارچه‌نگر و دخالت متعین-های بیرونی بر مقررات‌گذاری‌ها با محدودیت‌های نهادی از جمله جنبه‌های مالی، توزیعی و تولیدی مواجه شوند. بسیاری از کشورها با چشم-داشت به موفقیت اقتصادهای در حال ظهور درون زنجیره ارزش اقدام به تعمیم الگوی زنجیره ارزش در رسته‌های مشخصی نموده‌اند که اتصال به زنجیره ارزش جهانی را امکان‌پذیر کرده است. بنا به گزارش WEF، کاهش محدودیت‌های زنجیره تأمین که به ویژه برای بنگاه‌های کوچک و متوسط تعیین‌کننده هستند در افزایش تولید ناخالص ملی تاثیر چشمگیری دارد. افزایش رقابت‌پذیری با کاهش محدودیت‌های زنجیره تأمین رابطه عکس دارد، و افزایش قوانین محدودکننده، سهم کشورها را در زنجیره ارزش جهانی کاهش می‌دهد.

در نهایت بعد مهم دیگر روشهای توسعه ای مبتنی بر تحلیل زنجیره‌های ارزش، مشارکتی و مبتنی بر نیاز و اعتماد و همکاری مردم بودن آنهاست. روشهای مشارکتی معمولاً به اتصال به فرآیندها و ساختارهای بزرگتر که علت‌های بنیادین ناکارآمدی‌ها هستند نمی‌پردازند و اقدامات محلی در سطح روستا یا شبکه‌ای از خانوارها و افراد و کسب‌وکارهای خرد را دنبال می‌کنند. اما در ترکیب با تحلیل زنجیره ارزش امکان هدف-گذاری‌های بلندتر برای ایجاد تحول نهادی، کارکردی و ساختاری فراهم شده و جهت استراتژیک مداخلات تأمین می‌گردد.

به عنوان نمونه در رویکردهای پیشین، اقداماتی نظیر اعطاء تسهیلات به روستاییان و یا حتی اقدامات پیشرفته تر نظیر توانمند سازی آنها به تنهایی نمی‌تواند منجر به پیشرفت پایدار منطقه ای و اشتغال پایدار گردد و در بهترین حالت منجر به ایجاد اشتغال معیشتی و ضعیف و عمدتاً موقت می‌شود حال آنکه ترکیب توانمند سازی مبتنی بر زنجیره‌های ارزش و در ترکیب و اتصال به زنجیره‌های محلی و ملی و شرکتهای موثر در سطح بین‌المللی می‌تواند یک بنگاه کوچک روستایی را در رشد اقتصادی کشور سهیم نموده و جزیی از زنجیره ارزش صادرات کالا نیز به شمار آید. در صورت حصول چنین رویکردی می‌توان به رشد همزمان اقتصادی و رشد اشتغال پایدار که در اصطلاح به آن رشد فراگیر گفته می‌شود، دست یافت.

۷. روش اجرایی:

برای انجام تحلیل زنجیره ارزش لازم است که با استفاده از روندها، میزان واردات و صادرات، قیمت‌ها، عملکردها، شاخص‌های اقتصادی، نظام سیاست تجاری و ...، موقعیت کشور در اقتصاد جهانی در آن رسته مشخص شده و در گام بعدی موقعیت کشور در بازار آن مورد تحلیل قرار گیرد تا مبنایی محکم برای درک و فهم موضوعات مربوطه و روند صنعت/کسب‌وکار در کشور و بازارهای ملی، منطقه‌ای و جهانی به دست آید. در این قسمت به پرسش‌هایی نظیر روند بازار، روند قیمت محصول نهایی، ورودی‌های اصلی خام و واسطه، ساختار فعلی صنعت و بازار، سطوح رقابت و موانع ورود و خروج، بازارهای نهایی، کانال‌های بازار، تأمین‌کنندگان و بازارهای کلیدی، روند فناوری‌های کلیدی رسته، اثر قوانین بر صنعت و روند آن و ... پاسخ داده می‌شود. علاوه بر آن، جایگاه کنونی و جایگاه کشور در صورت اجرایی شدن رفع محدودیت‌های زنجیره ارزش هر رسته بررسی می‌شود؛ همچنین سیاست‌های رقابت‌پذیری کشورهای موفق منطقه، و روند و رویکردهای سیاست‌های جهانی بررسی شده و قیمت عوامل دخیل و سهم آنها از بازار بین‌المللی و داخلی مشخص می‌شود. پس از آن مطالعات در سطح ملی و منطقه ای و

مبتنی بر مزیت های هر منطقه بررسی و تدوین شده و چارچوب مداخلات در هر رسته بر مبنای استراتژی توسعه رسته تعیین می گردد . در تدوین کلیه مراحل فوق از روشهای مصاحبه و جلسات با ذینفعان مختلف زنجیره ارزش از بخش خصوصی و صاحبان کسب و کارها ، تا نهادها و انجمن ها و اتحادیه های مرتبط تا سازمان ها و دواير دولتی و نهادهای حکومتی و دیگر اثرگذاران بر زنجیره ، اطلاعات جمع آوری و سپس با پایکاههای داده و آماری و اطلاعات کتابخانه ای ، بررسی و اسناد بالادستی در حوزه های مختلف نیز مورد توجه قرار گرفته و در نهایت با روشهای علمی و آماری و همچنین روشهای کیفی ، تحلیل و مورد ارزیابی و در نهایت تحریر و تدوین مطالعه انجام می گردد .

۸. خروجی و دستاوردهای مورد نظر:

۱- انجام مطالعات شناختی

۲- ارائه راهبردها، سیاستها، اقدامات اجرایی برای توسعه رسته گیاهان دارویی

۳- ارائه برنامه عملیاتی برای توسعه رسته گیاهان دارویی

۹. مدت زمان مورد نیاز :

مدت زمان مورد نیاز بر اساس جدول ذیل ۴ ماه شمسی می باشد.

زمانبندی اجرای طرح				
شماره فاز	شماره فاز	زمان شروع	زمان پایان	بودجه (ریال)
فاز ۱	فصل اول: مقدمه ، بیان مسئله، بررسی اسناد بالادستی و قوانین، تاریخچه گیاهان دارویی، جایگاه گیاهان دارویی در دنیا، وضعیت تقاضا و عرضه ، چرایی انتخاب رسته گیاهان دارویی، اهمیت به لحاظ توسعه رسته گیاهان دارویی) فصل دوم: بررسی اجمالی رسته گیاهان دارویی در سطح بین المللی و ملی (عرضه ، تقاضا، واردات و صادرات، حجم تولید و فروش، بررسی روندها، مواد اولیه ، سرانه و ...)	۱۴۰۱/۱۰/۲۰	۱۴۰۱/۱۲/۱۰	۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
فاز ۲	فصل سوم: تحلیل زنجیره ارزش گیاهان دارویی فصل چهارم: بررسی مسائل استراتژیک توسعه رسته گیاهان دارویی	۱۴۰۱/۱۲/۱۱	۱۴۰۲/۰۱/۳۰	۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰
فاز ۳	فصل پنجم: اولویت بندی مسائل و راهکارها ، ارائه برنامه عملیاتی	۱۴۰۲/۰۲/۲۱	۱۴۰۲/۰۲/۲۰	۵۰,۰۰۰,۰۰۰
جمع کل : دو میلیارد و پانصد میلیون ریال				۲,۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰

۱۰. بودجه مورد نیاز طرح :

دو میلیارد و پانصد میلیون ریال می باشد.

۱۱. مشخصات مجری و همکاران :

نام و نام خانوادگی مجری طرح: مصطفی جهانی فرزندی: علی اکبر متولد: ۱۳۶۷ شماره ملی: ۰۶۸۲۴۹۶۵۰۲					
تلفن همراه: ۰۹۱۵۵۵۷۰۰۸۹					
آدرس: خراسان شمالی، بجنورد، خیابان هفده شهریور جنوبی، هفده شهریور ۱۹، نبش فرعی، واحد ۶					
جدول سوابق علمی و اجرایی مجری و همکاران					
ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت همکاری	درجه تحصیلی	رشته تحصیلی	سوابق اجرایی و علمی
۱	مصطفی جهانی	مجری	کارشناسی ارشد	مدیریت	کارگزار اشتغال استان خراسان شمالی- پژوهشگر
۲	محسن کریمی	همکار	دکتری	اقتصاد کشاورزی	پژوهشگر
۳	آرمان بیرقدار	همکار	دکتری	فیزیولوژی و اصلاح گیاهان دارویی	هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس